Sanskrit Aamod Std 9 Digest Chapter 11 मनसः स्वच्छता Textbook Questions and Answers

भाषाभ्यास:

1. एकवाक्येन उत्तरत।

प्रश्न 1.
निद्रा कदा उत्तमा भवति?
उत्तरम् :
शरीरं मन: च स्वच्छे तर्हि निद्रा उत्तमा भवति।

प्रश्न 2.
स्नानेन किं भवति?
उत्तरम् :
स्नानेन शरीरं स्वच्छं, सतेजः, लघुभारमिव च भासते।

प्रश्न 3.
कदा प्रार्थनां बदामः?
उत्तरम् :
रात्रौ निद्रायाः पूर्व प्रार्थनां वदामः ।

प्रश्न 4.
माता श्यामस्य चरणौ केन मार्जयति?
उत्तरम् :
माता श्यामस्य चरणौ शाटिकाशलेन मार्जयति।

प्रश्न 5.
वयं प्रतिदिनं किमर्थ प्रयतामहे ?
उत्तरम् :
वयं पावित्र्यार्थ, स्वच्छतायै प्रतिदिनं प्रयतामहे ।

2. माध्यमभाषया लिखत।

प्रश्न 1.
मनसः स्वच्छताविषये माता श्यामं कथं बोधितवती?
उत्तरम् :
'श्यामची आई' या पुस्तकातील कथेवर आधारित 'मनस: स्वच्छता' या पाठात मनाची शुद्धता व आत्मिक समाधान यावर भाष्य केले आहे. श्याम शारीरिक स्वच्छतेबद्दल खूप जागरुक होता. तो लहानपणापासून दररोज न चुकता दोनदा आंघोळ करीत असे. एकदा संध्याकाळी खेळून आल्यावर श्यामने आंघोळ केली.

आईने त्याचे अंग नेहमीप्रमाणे पदराने स्वच्छ पुसले नंतर तिने श्यामला देवपूजेसाठी फुले आणण्यासाठी जा असे सांगितले पण श्याम म्हणाला, 'माझे तळवे ओले आहेत त्यांना माती लागेल. तू आधी मोझे तळवे पूस. आईने श्यामचे तळवे पुसले. श्याम फुले घेऊन आल्यावर आई त्याच्याजवळ गेली आणि म्हणाली, 'श्याम पायाला माती लागू नये, म्हणून जसे जपतोस तसेच मनाला मळ लागू म्हणून सुध्दा जप! देवाकडे प्रार्थना कर, शुद्ध बुद्धी दे!' श्यामचा शरीर स्वच्छ ठेवण्याचा हट्ट बघून आईला कौतुक वाटलेच पण ही संधी साधून तिने श्यामच्या कोवळ्या मनावर एक सुंदर विचार बिंबवला. शरीराप्रमाणेच आपले मन स्वच्छ ठेवणे गरजेचे आहे. श्यामच्या आईने श्यामला दिलेला हा विचार सर्वांनीच आचरणात आणायला हवा.

In the lesson 'मनसः स्वच्छता।' Shyam's mother has given him the moral about purity of mind. Shyam was very keen about his physical cleanliness. He used to take a bath twice a day without fail ever since his childhood.

Once he came home and took bath after playing in the evening. His mother wiped his body clean as she used to do every day. Then she asked Shyam to bring some flowers for worship.

He refused to keep his feet on soil fearing his wet feet would get dirty. Mother spreaded her pallu on the floor then Shyam dried his feet went. After getting the flowers, he came to his mother.

That time his mother told his that just as you take care of your feet not to get dirty also take care about purity of mind. Pray to God for a pure mind. In this way, with the instance of Shyam's own habit physical cleanliness, mother enlightens Shyam to strive for purity of the mind.

3. अ. सन्धिविग्रहं कुरुत ।

प्रश्न 1.

1. लघुभारमिव
2. इत्यपि
3. इतोऽपि
4. तथैव
5. कदापि

उत्तरम् :

1. लघुभारमिव - लघुभारम् + इव।
2. इत्यपि - इति + अपि।
3. इतोऽपि - इत: + अपि।
4. तथैव - तथा + एव।
5. कदापि - कदा + अपि।

आ. वर्णविग्रहं कुरुत।

प्रश्न 1.
1. पादतलौ
2. स्नानस्य
उत्तरम् :
1. पादतलौ - प् + आ + द् + अ + त् + अ + ल् + औ।
2. स्नानस्य - स् + न् + आ + न् + अ + स् + य् + अ ।

इ. विशेषण-विशेष्य-सम्बन्धः।

प्रश्न 1.

विशेष्यम्	विशेषणम्
पादतलौ	सतेजः
अभ्यासः	मलिनम्
मनः	आर्द्रो

शरीरम्	उत्तमः

उत्तरम् :

विशेष्यम्	विशेषणम्
पादतलौ	आर्द्रौ
अभ्यासः	उत्तमः
मनः	मलिनम्
शरीरम्	सतेजः

4. सूचनानुसारं परिवर्तनं कुरुत।

प्रश्न 1.
1. अहं द्विवारं स्नानं करोमि स्म । ('स्म' निष्कासयत)
2. वयं प्रतिदिनं प्रयतामहे । (एकवचनं कुरुत)
उत्तरम् :
1. अहं द्विवारं स्नानम् अकरवम्।
2.

5. समानार्थकशब्दयुग्मं चिनुत ।

शरीरम्, मृत्तिका, चरणौ, मित्रम्, मनः, मृद्, सुहृद्, चित्तम्, पादी, देहः

प्रश्न 1.
शरीरम्, मृत्तिका, चरणौ, मित्रम्, मनः, मृद्, सुहृद्, चित्तम्, पादी, देहः
उत्तरम् :

- शरीरम् - तनुः, कायः, देहः
- मृत्तिका - मृद्।
- चरणौ - पादौ।
- सुहृद् - मित्रम्, वयस्यः, सखा।
- मन: - चित्तम्, चेतः, अन्त:करणम्।

6. विरुद्धार्थक शब्द लिखत ।

पवित्रम्, शुष्कम्, नीचैः, स्वच्छम्, अधिकम्, सत्वरम् ।

प्रश्न 1.
पवित्रम्, शुष्कम्, नीचैः, स्वच्छम्, अधिकम्, सत्वरम् ।
उत्तरम् :

- पवित्रम् × अपवित्रम्, मलिनम्।
- शुष्कम् × आर्द्रम्।
- नीचैः × उच्चैः।
- स्वच्छम् × अस्वच्छम् ।
- अधिकम् × स्वल्पम्, न्यूनम् ।
- सत्वरम् × शनैः।

7. उपपदविभक्तिं योजयत ।

प्रश्न 1.
1. ..... पूर्वं वयं प्रार्थनां वदामः । (निद्रायाः/निद्रायै)
2. एकदा नित्यमिव खेलित्वा अहं ..... आगतः। (गृहे/गृहम्)

8. उचितं कारणं चित्वा वाक्यं पुनर्लिखत।।

प्रश्न 1.
मात्रा स्वशाटिका आर्द्रा कृता यतः .....।
अ) सा वर्षायां क्लिन्ना।
आ) तेन पुत्रेच्छा पूर्णा भवेत्।
उत्तरम् :
आ) तेन पुत्रेच्छा पूर्णा भवेत्।

Sanskrit Aamod Class 9 Textbook Solutions Chapter 11 मनसः स्वच्छता Additional Important Questions and Answers

उचितं पर्यायं चिनुत ।

प्रश्न 1.

1. बाल्यादेव ..... स्नानं करोमि स्म। (त्रिवार, द्विवार)
2. ..... निद्रायाः पूर्व प्रार्थना करणीया। (दिने, रात्रौ)
3. अहं ..... आगत्य स्नानार्थं गतवान् । (गृहे / गृहम्)
4. सायङ्कालस्य स्नानार्थं ..... जलस्य आवश्यकता न भवति। (अधिकं / अधिकस्य)
5. ..... पुष्पाणि आनय। (देवपूजार्थं / देवपूजया)
6. मम..... आज़े। (पादतलं / पादतलौ)
7. ..... पाषाणे विस्तारय। (वस्त्रं / शाटिकाञ्चल)
8. मातुः वस्त्रम् ..... अभवत्। (शुष्कम् / आम्)

उत्तरम् :

1. द्विवारं
2. रात्रौ
3. गृहम्
4. अधिकस्य
5. देवपूजार्थम्
6. पादतलौ
7. शाटिकाञ्चलम्
8. आर्द्रम्

एकवाक्येन उत्तरत।

प्रश्न 1.
मनसः स्नानं नाम किम्?
उत्तरम् :
निद्रायाः पूर्वं कृता प्रार्थना नाम मनसः स्नानम्।

प्रश्न 2.
श्यामः कतिवारं स्नानं करोति स्म?
उत्तरम् :
श्यामः द्विवारं स्नानं करोति स्म।

प्रश्न 3.
कस्य स्नानस्य कृते अधिकस्य जलस्य आवश्यकता नास्ति?
उत्तरम् :
सायङ्कालस्य स्नानस्य कृते अधिकस्य जलस्य आवश्यकता नास्ति।

प्रश्न 4.
श्यामस्य माता कश्यं तस्य शरीरं मार्जयति स्म?
उत्तरम् :
श्यामस्य माता स्वशाटिकया तस्य शरीर मार्जयति स्म।

प्रश्न 5.
मात्रा किमर्थं स्वशाटिका आाकृता?
उत्तरम् :
मात्रा पुत्रेच्छा पूर्णा भवेत् एतदर्थं स्वशाटिका आर्द्राकृता।

प्रश्न 6.
माता किं गृहीत्वा आगतवती?
उत्तरम् :
माता दीपं गृहीत्वा आगतवती।

प्रश्न 7.
वस्त्रस्वच्छतार्थं किम् अस्ति?
उत्तरम् :
वस्त्रस्वच्छतार्थं क्षालनचूर्णम् अस्ति।

प्रश्न 8.
शरीरस्वच्छतार्थं किम् अस्ति?
उत्तरम् :
शरीरस्वच्छतार्थं चन्दनफेनकानि अस्ति।

प्रश्न 9.
सर्वे किमर्थं प्रयत्नं कुर्वन्ति?
उत्तरम् :
शरीरं वस्त्राणि च मलिनानि न भवन्तु अत: सर्वे प्रयत्न कुर्वन्ति।

सत्यं वा असत्यं लिखत।

प्रश्न 1.

1. श्यामः बाल्ये एकवारमेव स्नानं करोति स्म।
2. द्विवारं सानस्य अभ्यास: उत्तमः।
3. निद्रायाः पूर्वं स्नानं कृतं चेत् शरीरं बहुभारमिव भासते।

4. निद्रायाः पूर्व स्नानं कृतं चेत् शरीरं स्वच्छं भवति।
5. निद्रायाः पूर्व स्नानं कृतं चेत् शरीरं सतेजः भवति।
6. प्रार्थना नाम शरीरस्य स्नानम् ।
7. शरीरमनसो: स्वच्छतया निद्रा उत्तमा भवति।
8. मातुः वस्त्रं शुष्कम् अभवत्।
9. मात्रा शाटिकाञ्चलं विस्तारितम्।
10. माता श्यामस्य अङ्गं न मार्जितवती।
11. मात्रा शाटिकापरिवर्तनं कर्तुं शक्यते।
12. माता पुत्रार्थ किमपि न करोति।
13. वयं प्रतिदिनं स्वच्छतार्थ प्रयतामहे ।
14. वयं मनसः स्वच्छतायै न प्रयतामहे।
15. शरीरस्वच्छतायै क्षालनचूर्णम् अस्ति।

उत्तरम् :

1. असत्यम्
2. सत्यम्
3. असत्यम्
4. सत्यम्
5. सत्यम्
6. असत्यम्
7. सत्यम्
8. असत्यम्
9. सत्यम्
10. असत्यम्
11. असत्यम्
12. असत्यम्
13. सत्यम्
14. सत्यम्
15. असत्यम्

कः कं वदति।

प्रश्न 1.
“शुष्कय मे अङ्गम्।”
उत्तरम् :
श्याम: मातरं वदति।

प्रश्न 2.
“जलं समाप्त, सत्वरं शुष्कय मे अङ्गम्’
उत्तरम् :
श्याम: मातरं वदति।

प्रश्न 3.
“बाल्यादेव द्विवारं स्नानं करोमि स्म अहम् ।”
उत्तरम् :
श्यामः सर्वान् वदति।

प्रश्न 4.
"देवपूजार्थं पुष्पाणि आनय।"
उत्तरम् :
माता श्यामं वदति।

प्रश्न 5.
"मम पादतलौ अपि स्वच्छीकुरु।"
उत्तरम् :
श्याम : मातरं वदति।

प्रश्न 6.
"अधुना केन वस्त्रेण मार्जयामि।"
उत्तरम् :
माता श्यामं वदति।

प्रश्न 7.
"तव शाटिकाञ्चलं पाषाणे विस्तारय।"
उत्तरम् :
श्याम: मातरं वदति।

प्रश्न 8.
"प्रार्थय देवं शुद्धबुद्ध्यर्थम्।"
उत्तरम् :
माता श्यामं वदति।

प्रश्न 9.
"मन: मलिनं न भवतु एतदर्थम् अपि प्रयतस्व।"
उत्तरम् :
माता श्यामं वदति।

उचितं कारणं चित्वा वाक्यं पुनर्लिखत।

प्रश्न 1.
रात्रौ निद्रायाः पूर्व स्नानं करणीयम् यतः .....।
a. शरीरं स्वच्छं, सतेज: लघुभारमिव भासते।
b. प्रार्थना करणीया।
उत्तरम् :
रात्रौ निद्रायाः पूर्व स्नानं करणीयं यतः शरीरं स्वच्छं, सतेज: लघुभारमिव भासते।

प्रश्न 2.
निद्रायाः पूर्व प्रार्थना करणीया, यतः .....।
a. शरीरं स्वच्छं भवति।
b. मनः स्वच्छं भवति।
उत्तरम् :
निद्रायाः पूर्व प्रार्थना करणीया, यत: मन: स्वच्छं भवति।

शब्दस्य वर्णविग्रहं कुरुत।

1. निद्रायाः - न् + इ + द् + र + आ + य् + आः।
2. प्रार्थनाम् - प् + र + आ + र + थ् + अ + न् + आ + म्।
3. स्व च्छे - स् + व् + अ + च + छ् + ए।
4. खेलित्वा - + ए + ल् + इ + त् + व् + आ।
5. गृहम् - ग् + ऋ + ह् + अ् + म्।
6. सायकालस्य - स् + आ + य् + अ + ङ् + क् + आ + ल + अ + स् + य् + ।
7. शुष्कय - श् + उ + ष् + क् + अ + य् + अ। .
8. अङ्गम् - अ + इ + ग् + अ + म्।
9. समाप्तम् - स् + अ + म् + आ + प् + त् + अ + म्।
10. उच्चैः - उ + च् + च् + ऐः।
11. मार्जयति - म् + आ + र + ज् + अ + य् + अ + त् + इ।
12. पुष्पाणि - प् + उ + ष् + प् + आ + ण् + इ।
13. आर्द्रम् - आ + र + द् + र + अ + म्।
14. मृत्तिकया - म् + ऋ + त् + त् + इ + क् + अ + य् +आ।
15. भविष्यत: - भ + अ + व + इ + ष् + य् + अ + त् + अः।
16. तर्हि - त् + अ + र + ह् + इ।
17. वखम् - व् + अ + स् + त् + र् + अ + म्।
18. उक्त्वा - उ + क् + त् + व् + आ।
19. मात्रा - म् + आ + त् + र + आ।
20. तस्मिन् - त् + अ + स् + म् + इ + न्।
21. कर्तुम् - क् + अ + र् + त् + उ + म्।
22. पुत्रेच्छा - प् + उ + त् + र् + ए + च् + छ + आ।
23. गृहीत्वा - ग् + ऋ + ह् + ई + त् + व् + आ।
24. प्रयतस्व - प् + र + अ + य् + अ + त् + अ + स् + व् + अ।
25. शब्दाः - श् + अ + ब् + द् + आः।
26. प्रयत्नम् - प् + र + य् + अ + त् + न् + अ + म्।

प्रश्ननिर्माणं कुरुत।

प्रश्न 1.

1. द्विवारं स्नानस्य अभ्यासः उत्तमः।
2. निद्रायाः पूर्वं प्रार्थना करणीया।
3. शरीरः मनः च स्वच्छे तर्हि निद्रा उत्तमा भवति ।
4. पूजार्थं पुष्पाणि आवश्यकानि।
5. पादतलौ आर्द्रौ स्तः।
6. मृत्तिकया पादतलौ मलिनौ भविष्यतः।
7. शाटिकाचलं पाषाणे विस्तारय।
8. शाटिकापरिवर्तनं कर्तुं न शक्यते।
9. मन: मलिनं न भवतु एतदर्थं प्रयतस्व।
10. प्रार्थय देवं शुद्धबुध्र्वम्।

उत्तरम् :

1. द्विवारं स्नानस्य अभ्यास: कीदृशः?

2. निद्रायाः पूर्वं का करणीया?
3. निद्रा कदा उत्तमा भवति?
4. किमर्थं पुष्पाणि आवश्यकानि?
5. को आज़े स्तः?
6. कया पादतलौ मलिनौ भविष्यतः?
7. शाटिकाञ्चलं कुत्र विस्तारय?
8. किं कर्तुं न शक्यते?
9. किं मलिनं न भवतु एतदर्थं प्रयतस्व?
10. किमर्थं देवं प्रार्थय?

विशेषण-विशेष्य-सम्बन्धः।

प्रश्न 1.

विशेष्यम्	विशेषणम्
शुष्की	चरणौ
आर्दम्	वखम्
आर्द्रा	स्वशाटिका
मधुरा:	शब्दाः
पूर्णा	वस्त्राणि
मलिनानि	पुत्रेच्छा

उत्तरम् :

विशेष्यम्	विशेषणम्
शुष्की	चरणौ
आर्दम्	वखम्
आर्द्रा	स्वशाटिका
मधुरा:	शब्दाः
पूर्णा	पुत्रेच्छा
मलिनानि	वस्त्राणि

वान्त/ल्यबन्त/तुमन्त अव्ययानि।

त्वान्त अव्यय धातु + त्वा / ध्वा / ट्वा / ढ्वा / इत्वा अयित्वा	ल्यबन्त अव्यय उपसर्ग + धातु + य / त्य	तुमन्त अव्यय थातु + तुम् / धुम् / टुम् / ढुम् / इतुम् / अयितुम्
खेलित्वा	समाप्य	–
उक्त्वा	–	–
स्थापयित्वा	–	–
कारयित्वा	–	–
गृहीत्वा	–	–

विभक्त्यन्तरूपाणि।

- प्रथमा - स्नानम्, कथा, शरीरम, वयम्, मनः, निद्रा, अहम्, गृहम्, माता, गतवान, अभ्यासः, माता, पुष्पाणि, पादतलौ, हठस्वभावः, चरणी, वस्त्रम्, पुत्रचरणौ, मलिनौ, पुत्रेच्छा, पूर्णा, स्वशाटिका, माता, मनः, वयम्, सर्वे, वस्त्राणि।
- द्वितीया - प्रार्थनाम्, आज्ञाम्, अङ्गम्, शाटिकावलम्, चरणौ, दीपम्, देवम्, प्रयत्नम्।
- तृतीया - श्यामेन, मया, स्वशाटिकया, वस्त्रेण, केन, मात्रा, मृत्तिकया, मया, मया।
- चतुर्थी - स्वच्छताये।
- पञ्चमी - बाल्यात, निद्रायाः।
- षष्ठी - स्नानस्य, मनसः, जलस्य, मे, मम, मातुः, मम, गृहस्य।
- सप्तमी - सायङ्काले, रात्रौ, पाषाणे, तस्मिन, समये।

'स्म' निष्कासयत।

प्रश्न 1.
माता स्वशाटिकया एव शरीरं मार्जयति स्म।
उत्तरम् :
माता स्वशाटिकया एव शरीरम् अमार्जयत्।

लकारं लिखत।

- करोमि - कृ धातुः अष्टमगण: उभयपदम् अत्र परस्मैपदं लट्लकार: उत्तमपुरुष: एकवचनम्।
- कुर्मः - कृ धातुः अष्टमगण: उभयपदम् अत्र परस्मैपदं लट्ल कार: उत्तमपुरुष: बहुवचनम्।
- आनय - आन + नौ-नय् धातुः उभयपदम् अत्र परस्मैपदं लोट्लकारः मध्यमपुरुष: एकवचनम्।
- स्तः - अस् धातुः द्वितीयगणः लट्लकार: प्रथमपुरुष: द्विवचनम्।
- शक्यते - शक् धातुः पञ्चमगणः परस्मैपदं लट्लकार: (कर्मवाच्यम्) प्रथमपुरुष: एकवचनम्।
- समर्पयति - सम् + धातुः प्रथमगणः परस्मैपदं लट्लकार: प्रथमपुरुष: एकवचनम्, प्रयोजकरूपम्।
- सह ते - सह् धातुः प्रथमगणः आत्मनेपदं लट्लकार: प्रथमपुरुष: एकवचनम्।
- प्रयत स्व - प्र + यत् धातुः प्रथमगण: आत्मनेपदं लोट्लकार: मध्यमपुरुषः एकवचनम्।
- प्रयत से - प्र + यत् धातुः प्रथमगण: आत्मनेपदं लट्लकार: मध्यमपुरुषः एकवचनम्।

समानार्थकशब्दं योजयित्वा वाक्यं पुनर्लिखत।

1. निद्रा - शरीरं मनः च स्वच्छे तर्हि निद्रा उत्तमा भवति।
शरीरं मनः च स्वच्छे तर्हि स्वापः उत्तमः भवति।

2. पुत्रः - पुत्रस्य इच्छा पूर्णा भवेत् एतदर्थं मात्रा स्वशाटिका आर्द्रा कृता।
तनयस्य इच्छा पूर्णा भवेत् एतदर्थं मात्रा स्वशाटिका आः कृता।

व्याकरणम् :

नाम - तालिका।

क्र.	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्	विभक्ति:
(1)	बाल्यात्	बाल्याभ्याम्	बाल्येभ्य:	पञ्चमी
(2)	श्यामेन	श्यामाभ्याम्	श्यामै:	तृतीया
(3)	कथा	कथे	कथा:	प्रथमा
(4)	रात्रौ	रात्र्यो:	रात्रिषु	सप्तमी
(5)	प्रार्थनाम्	प्रार्थने	प्रार्थना:	द्वितीया
(6)	मनस:	मनसो:	मनसाम्	षष्ठी
(7)	जलस्य	जलयो:	जलानाम्	षष्ठी
(8)	पुष्पम्	पुष्पे	पुष्पाणि	प्रथमा, द्वितीया
(9)	चरण:	चरणौ	चरणा:	प्रथमा
(10)	शाटिकया	शाटिकाभ्याम्	शाटिकाभि:	तृतीया
(11)	पादतलम्	पादतलौ	पादतलानि	प्रथमा, द्वितीया
(12)	मृत्तिकया	मृत्तिकाभ्याम्	मृत्तिकाभि:	तृतीया
(13)	पाषाणे	पाषाणयो:	पाषाणेषु	सप्तमी
(14)	मात्रा	मातृभ्याम्	मातृभि:	तृतीया
(15)	मन:	मनसी	मनांसि	प्रथमा, द्वितीया
(16)	देवम्	देवौ	देवान्	द्वितीया
(17)	वस्त्रम्	वस्त्रे	वस्त्राणि	प्रथमा
(18)	स्वच्छतायै	स्वच्छताभ्याम्	स्वच्छताभ्य:	चतुर्थी

सर्वनाम - तालिका।

क्र.	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्	विभक्ति:
(1)	अहम्	आवाम्	वयम्	प्रथमा
(2)	एतत्	एते	एतानि	प्रथमा
(3)	मया	आवाभ्याम्	अस्माभि:	तृतीया
(4)	मम-मे	आवयो: - नौ	अस्माकम् - न:	षष्ठी
(5)	तव -ते	युवयो: - वाम्	युष्माकम् - व:	षष्ठी
(6)	तया	ताभ्याम्	ताभि:	तृतीया
(7)	सर्व:	सर्वौ	सर्वे	प्रथमा

धातु - तालिका।

समासा:।

समस्तपदम्	अर्थ:	समासविग्रहः	समासनाम
प्रतिदिनम्	every day	दिने दिने।	अव्ययीभाव समास
स्नानार्थम्	for bath	स्नानाय इदम्।	चतुर्थी तत्पुरुष समास
स्वशाटिकया	with own saree	स्वस्य शाटिका, तया।	षष्ठी तत्पुरुष समास
शाटिकाञ्चलम्	pallu of saree	शाटिकाया: आञ्चलम्	षष्ठी तत्पुरुष समास
पूजार्थम्	for worship	पूजाय इदम्।	चतुर्थी तत्पुरुष समास
पादतलौ	surface of feet	पादयोः तलौ।	षष्ठी तत्पुरुष समास

वस्त्रस्वच्छतार्थम्	for cleaning	
	the clothes	वस्त्र स्वच्छतायै इदम्। चतुर्थी तत्पुरुष समास

धातुसाथितविशेषणानि।

धातुसाधित - विशेषणम्	विशेष्यम्
आरब्धा	कथा
विस्तारितम्	शाटिकाबलम्
आगता	माता

कर्मणि भूतकालवाचक धातुसाधित विशेषण धातु + त/ध/न/ट/ढ/ण/इत		कर्तरि भूतकालवाचक धातुसाधित विशेषण				कर्मणि विध्यर्थक धातुसाधित विशेषण धातु + य/तव्य/ धव्य/टव्य/ढव्य/ इतव्य/अयितव्य/ अनीय	कर्तरि वर्तमानकालवाचक धातुसाधित विशेषण धातु + अत् (for परस्मैपद धातु), धातु + आन / मान (for आत्मनेपद धातु)
		धातु + तवत् / धवत् / टवत् / ढवत् / इतवत् for सकर्मक धातु		धातु + त / ध / न / ट / ढ / ण / इत for अकर्मक धातु			
आरब्धा उक्तम् आगता	विस्तारितम् चिन्तितम् कृता	गतवान् मार्जितवती दत्तवती निर्गतवान्	स्थापितवान् आगतवती उक्तवती	समाप्तम्	जातम्	-	-

मनसः स्वच्छता Summary in Marathi and English

प्रस्तावना :

प्रख्यात समाजसुधारक आणि लेखक पांडुरंग सदाशिव साने उर्फ सानेगुरुजी यांच्या 'श्यामची आई' या आत्मकथनपर पुस्तकातून ही कथा घेतली आहे. मनाच्या स्वच्छतेचे महत्व सांगणारी ही कथा डॉ. मंजूषा कुलकर्णी यांनी संस्कृतात अनुवादित केली आहे. 'श्यामची आई' म्हणजे मातृप्रेमाचा आदर्शच.

आजच्या चंगळवादी युगात मनाच्या शुद्धतेचे महत्त्व सांगणारी ही कथा आत्मिक समाधानाकडेही नेणारी आहे. लोक मनाच्या शुद्धतेपेक्षा शरीराच्या स्वच्छतेकडेच जास्त लक्ष देतात. या कथेत श्यामची आई त्याला मनाच्या शुद्धतेचे महत्व पटवून

This story is based on a small extract from a celebrated Marathi story collection 'श्यामची आई' by a renowned social activist and author Panduranga Sadashiv Sane popularly known as सानेगुरुजी. This story translated by Dr. Manjusha Kulkarni renders a valuable message about the purity of heart.

'श्यामची आई' is a legend of motherhood. In the era of materialistic acquisitions, one really needs this message for inner purity which leads to eternal satisfaction. Generally, people focus on keeping their body clean but they don't bother much about the purity of the mind and heart. In this story a mother addresses her son and tells him to be keen about the purity of the mind and thoughts.

परिच्छेद : 1

बाल्यादेव द्विवारं ..... मार्जयति स्म।

"बाल्यादेव द्विवार स्नान करोमि स्म अहम्।" श्यामेन कथा आरब्धा। "द्विवार स्नानस्य अभ्यासः उत्तमः एव। रात्री निद्रायाः पूर्व स्नानं कुर्मः चेत् शरीरं स्वच्छं, सतेजः, लघुभारमिव च भासते। निद्रायाः पूर्व वयं प्रार्थनां कुर्मः, एतत् भवति मनसः स्नानम्। शरीरं मनः च स्वच्छे तर्हि निद्रा उत्तमा भवति। एकदा प्रतिदिनमिव खेलित्वा अहं गृहम् आगत्य स्नानार्थं गतवान्।

सायकालस्य स्नानार्थम् अधिकस्य जलस्य आवश्यकता न भवति । स्नानं समाप्य मया उक्तम्, "अम्ब, शुष्कय मे अङ्गम्। जलं समाप्त, सत्वरं शुष्कय मे अङ्गम्" इति उच्चैः अवदम् अहम्। सायङ्काले में माता स्वशाटिकया एव मम शरीरं मार्जयति स्म।

अनुवादः

"लहानपणापासूनच मी दोनदा आंघोळ करत असे," श्यामने गोष्ट सुरु केली. दोनदा आंघोळ करण्याची सवय चांगलीच! रात्री झोपण्यापूर्वी आपण आंघोळ केली तर शरीर स्वच्छ, तेजस्वी आणि हलके वाटते! रात्री झोपण्यापूर्वी आपण प्रार्थना करतो, हे मनाचे सान! शरीर आणि मन स्वच्छ असेल तर झोप कशी गाढ लागते.

एकदा नेहमीप्रमाणे खेळून झाल्यावर घरी आल्यानंतर मी आंघोळीला गेलो. संध्याकाळच्या आंघोळीसाठी जास्त पाण्याची गरज नसते. आंघोळ उरकून मी म्हणालो, "आई! माझे अंग कोरडे कर गं! पाणी संपले. लवकर कोरडे कर माझे अंग!" मी मोठ्याने ओरडू लागलो. संध्याकाळी माझी आई स्वत:च्या साडीनेच माझे अंग पुसत असे.

Shyam started the story, "Since childhood itself, I used to bathe twice a day. Taking a bath twice is indeed a good habit If we take a bath at the night before going to bed, our body remains clean, glowing and seems light. Before sleeping we pray, that itself is cleansing of the mind.

If body and mind are clean, we get sound sleep. Once like every day having come home after playing I went to take a bath. Much water is not needed for the evening bath. After finishing my bath I said, "O mother! please make my body dry. Water is over. Please dry up my body fast!" I shouted loudly. In the evening my mother used to wipe my body with her own saree.

परिच्छेद : 2

माता आगता, ... आर्द्रम् अभवत्?

माता आगता, मम अङ्ग मार्जितवती आज्ञां च दत्तवती "देवपूजार्थं पुष्पाणि आनय, श्याम" इति। "मम पादतलौ आर्द्रौ स्तः। मृत्तिकया मलिनी भविष्यतः। अतः मम पादतली अपि स्वच्छीकुरु।" इति "पादतलौ आर्द्रौ स्त: तर्हि किं जातं रे श्याम? अधुना केन वस्त्रेण मार्जयामि?" "अम्ब, तव शाटिकाशलं पाषाणे विस्तारय।" श्याम, अतीव हठस्वभावः असि।" इति उक्त्वा मात्रा शाटिकाञ्चल विस्तारितम्। अहं चरणी तदुपरि स्थापयित्वा शुष्कौ कारयित्वा निर्गतवान्। मातु: वस्त्रम् आर्द्रम् अभवत्।

अनुवादः

आई आली. माझे अंग पुसले आणि म्हणाली, "श्याम! देवपूजेसाठी फुले "माझे तळवे ओले आहेत. मातीने खराब होतील. म्हणून माझे तळवे पण स्वच्छ कर!" मी म्हणालो. तळवे ओले असले म्हणून काय झालं रे श्याम? आता कोणत्या कापडाने पुसू?" "आई तुझा पदर दगडावर पसर." "खूप हट्टी आहेस हो श्याम! असे म्हणून आईने पदर पसरला. मी त्यावर पाय ठेवून कोरडे करून गेलो. आईचा पदर ओला झाला.

Mother came, wiped my body and ordered me, "O Shyam! bring some flowers for worshipping god." "The soles of my feet are wet. They will get dirty with the mud. Hence wipe my feet too." "I told mother, So what if your soles get wet Shyam? Now with which cloth should I wipe?" "O mother! spread the pallu of your saree on the rock."

"OShyam! you are very stubborn!" Saying this the mother spread the pallus of her saree. I went putting my feet on that and drying them. Mother's saree got wet.

परिच्छेद : 3

तस्मिन् समये ..... स्वच्छतायै प्रयतामहे?

तस्मिन् समये तया शाटिकापरिवर्तनं कर्तुं न शक्यते इत्यपि मया न चिन्तितम्। परन्तु पुत्रचरणौ मलिनी न भवेताम, पुत्रेच्छा पूर्णा भवेत् एतदर्थं तया स्वशाटिका आा कृता। माता पुत्रार्थं किं किं न करोति, किं किं न सहते, किं किं न समर्पयति ? अहं गृहस्य अन्तर्भागं गतवान, पूजार्थं पुष्पाणि स्थापितवान्।

माता दीपं गृहीत्वा आगतवती उक्तवती च, "श्याम, चरणी मलिनी न भवतः अतः यथा प्रयतसे तयैव मनः मलिनं न भवतु एतदर्थम् अपि प्रयतस्व। प्रार्थय देवं शुद्धबुद्ध्यर्थम्।" भो मित्राणि, कियन्त; मधुराः शब्दाः! पावित्र्याचं स्वच्छतायै वयं प्रतिदिनं प्रयतामहे । वस्त्रस्वच्छतार्थं क्षालनचूर्णम् अस्ति, शरीरा) चन्दनफेनकानि सन्ति। शरीरं वस्त्राणि च मलिनानि न भवन्तु अत: सर्वे प्रयत्नं कुर्वन्ति । अपि वयं मनसः स्वच्छतायै प्रयतामहे?"

अनुवादः

त्यावेळी तिला साडी बदलणं शक्य नव्हते, याचासुद्धा मी विचार केला नाही. पण मुलाचे पाय खराब होऊ नयेत, मुलाची इच्छा पूर्ण व्हावी म्हणून तिने स्वत:ची साड़ी ओली केली. आई मुलासाठी काय काय नाही करत, काय काय सहन नाही करत, कशाचा त्याग नाही करत. मी घरात गेलो, पूजेसाठी फुले ठेवली.

आई दिवा घेऊन आली आणि म्हणाली, "श्याम, तळवे खराब होऊ नयेत म्हणून जशी काळजी घेतोस, तशीच मनसुद्धा अस्वच्छ होऊ नये म्हणून जप हो! देवाला सांग शुद्ध बुद्धी दे!" मित्रांनो ! किती सुंदर शब्द ! पावित्र्यासाठी, स्वच्छतेसाठी आपण दररोज प्रयत्न करतो. कपडे धुण्यासाठी साबण आहे, शरीरासाठी चंदनाचा साबण आहे. शरीर, कपडे खराब होऊ नयेत म्हणून सगळे प्रयत्न करतात. पण आपण मनाच्या पावित्र्यासाठी झटतो का?

That time I did not even think that it was not possible for her to change the saree. But she let her saree get wet. So that her son's feet don't get wet, her son's wish get fulfilled. What a mother wouldn't do for her child! What all she bears with! What all she sacrifices.

I went inside the house and put flowers for God's worship, Mother came with a lamp in her hand and said, "O Shyam! Just as you try for not getting feet dirty, exactly likewise try hard, so that your mind won't get dirty. Pray to god for pure intellect.

My friends!How sweet words! for purity,cleanliness we try everyday. For cleaning clothes we have detergents, for | (cleaning) body there is sandalwood soap. Everyone tries not to make one's body and clothes dirty. But do we strive to keep our mind clean/pure?

सन्धिविग्रहः

बाल्यादेव - बाल्यात् + एव।
प्रतिदिनमिव - प्रतिदिनम् + इव।

समानार्थकशब्दाः

- रात्रिः - निशा, शर्वरी, यामिनी।
- माता - जननी, अम्बा, जन्मदात्री।
- पुष्पाणि - सुमनानि, कुसुमानि, प्रसूनानि।
- वस्त्रम् - वासः, वसनम्।
- इच्छा - आकाङ्क्षा।
- प्रयत्न: - यत्नः।

- देवः - ईश्वरः, ईशः।

विरुद्धार्थकशब्दाः

- रात्रिः × दिनः ।
- पूर्वम् × पश्चात् ।
- पूर्णा × अपूर्णा।
- मधुरः × कटुः/तिक्तः।
- उपरि × अधः।
- शुद्धम् × अशुद्धम्।

शब्दार्थाः

1. द्विवारम् - twice – दोनदा
2. आरब्धा - started – सुरु केली
3. अभ्यासः - practice, habit – पद्धत, सवय
4. सतेजः - glowing – तेजस्वी, निर्मळ
5. लघुभारम् - light – हलके
6. भासते - feels – वाटते
7. प्रार्थना - prayer – प्रार्थना
8. मनसः स्नानम् - cleansing of the mind – मनाची आंघोळ/ स्वच्छता
9. स्नानार्थम् - for bath – आंघोळीकरिता
10. शुष्कय - please dry – कृपया कोरडे कर
11. समाप्तम् - over, finished – संपले
12. स्वशाटिकया - with own saree – स्वत:च्या साडीने
13. मार्जयति - wipes out – पुसते
14. देवपूजार्थम् - for worshiping – देवपूजेसाठी
15. आनय - bring – आण
16. पादतलौ - surface of feet – तळवे
17. आर्द्रः - wet, moist – ओले
18. मृत्तिकया - by soil – मातीने
19. मलिनी - dirty – मळकट
20. अत: - hence – म्हणून
21. अधुना - now – आता
22. शाटिकाशलम् - pallu of sarees – साडीचा पदर
23. पाषाणे - on rock – दगडावर
24. हठस्वभाव: - stubborn – हड्डी
25. स्थापयित्वा - after putting – ठेवून
26. पुत्रेच्छा - son's wish – मुलाची इच्छा
27. शाटिका - परिवर्तनम् - changing the saree – साडी बदलणे
28. मधुराः - sweet – गोड
29. पुत्रार्थम् - for son – मुलासाठी
30. प्रयतसे - you try – प्रयत्न करतोस
31. शुद्धबुद्ध्यर्थम् - for pure intellect – शुद्ध बुद्धीसाठी
32. पावित्र्यार्थम् - for purity – पावित्र्यासाठी
33. सहते - bears – सहन करते
34. समर्पयति - sacrifices, gives, offers – समर्पित करते
35. प्रयतामहे - we try, strive – आपण प्रयत्न करतो

36.क्षालनचूर्णम् - detergents – कपड्याचा साबण
37.चन्दनफेनकानि - sandalwood soap – चंदन साबण

AllGuideSite